

ORGULJE

Povijest i obnova orgulja u Franjevačkoj crkvi u Zagrebu na Kaptolu

Antun Jesenović, Zagreb

Teško je reći kada su bile postavljene prve orgulje u franjevačkoj crkvi na Kaptolu u Zagrebu i tko im je tvorac. Iz dokumenata¹ je vidljivo da su još prije 1708. postojale orgulje u crkvi, jer orguljar Andrija Sebastijan Wallenstein 1708. sklapa ugovor o novim orguljama i uzima u obzir postojeći i upotrebljiv materijal iz starih orgulja. Odakle potječu te orgulje? Najvjerojatnije iz posljednje temeljite obnove crkve koju je započeo o. Timotej Međurečki (1656—1669), a završio o. Aleksije Buzjaković 1683. Možda su i prije toga postojale orgulje, ali su najvjerojatnije izgorjele u velikom požaru za vrijeme rata između Ivana Zapolje i Ferdinanda 1528., jer je tada crkva bila do temelja požarom uništena. Sa sigurnošću možemo tvrditi da je franjevačka crkva vrlo brzo nakon svog osnutka imala orgulje, jer su franjevci mnogo pažnje polagali na uređenje sakralnog prostora. Nikakvi materijalni izdaci u tu svrhu nisu bili ograničeni zavjetom siromaštva.

Prve orgulje o kojima postoje neki dokumenti su orgulje Andrije Sebastijana Wallensteina². On dolazi iz Ljubljane i u rujnu 1708. sklapa ugovor s franjevačkim samostanom da će do Uskrsa 1709. izraditi i postaviti u samostansku crkvu orgulje s 12. registara. Prema ugovoru, orgulje su morale imati sedam metalnih i pet drvenih registara. Principal u prospektu imao je biti od finog kositra, a ostalih šest registara od mješovite slitine. Majstor se obvezao da će sve izraditi od svog vlastitog materijala, k tomu će dati potrebnu kožu, žice i sve što je potrebno, a snositi će i troškove bravarskih radova. Još je pristao da prema izvršenoj procjeni preuzme kositar od starih orgulja. Samostanska uprava se obvezala da će napraviti kućište za orgulje. A.S. Wallenstein je započeo raditi, ali je u travnju 1709. iznenada umro. Nije poznato koliko je napravio, ali se čini da je dosta lijepo uznapredovao, jer njegova žena prima od samostana još 56 florena, za koji je novac vjerojatno uprava samostana otkupila ono što je bilo napravljeno.

U Hrvatskoj u to vrijeme nije bilo orguljara pa je trebalo čekati deset godina da se pojavi drugi. Bio je to Talijan Francesco Santagrazia. S njim je samostanska uprava 20. svibnja 1719. sklopila ugovor o dovršenju orgulja. Primio je 100 florena unaprijed, ali je jednog dana zadavio ženu i pobjegao, a da orgulje nije završio.

Ne zna se tko je dovršio orgulje. U međuvremenu je izbio požar, 1731. god. kada je izgorio krov samostana i crkve. Ne zna se ništa o orguljama, nisu li možda i one nastradale? Najvjerojatnije, jer je izgorio krov crkve i zvonik, a zvona su se od prevelike vrućine rastopila. Moguće je da su nakon toga popravili orgulje ili nabavili nove, jer se spominje da su franjev-

ci utrošili mnogo truda da uredi orgulje 1793. nakon odlaska vojske iz samostana i crkve. Nisu li to možda Wallensteinove orgulje? Uglavnom, tako obnovljene orgulje iz 1793. godine ostale su u crkvi i slavile Gospoda sve do potresa 1880. god.³

Potres je 10. prosinca 1880. jako uništio crkvu i orgulje koje su bile predviđene za popravak. Nakon popravka crkve, nabavljene su nove orgulje i dovršene 1903. Izradio ih je Dobnik, domaći graditelj orgulja. Orgulje su bile mehaničke, sa 12 registara, dva manuala. Često su bile u kvaru, iziskivale su stalne popravke⁴ pa je samostanska uprava odlučila prodati ove orgulje i nabaviti nove. Orgulje su prodane 1931. u Kravarsko gdje su bile do drugog svjetskog rata dok nisu izgorjele za vrijeme bombardiranja crkve.

U siječnju 1931. kupljene su dvomanealne orgulje iz koncertne dvorane Music-Hall u Zagrebu od vlasnika Svilnjaka. Orgulje su montirane u crkvi u staro kućište koje su 1900. napravili braća Maruzzi. Orgulje su djelo tvornice orgulja Johanna Kaufmanna u Beču⁵. 1924. ih je kupio Svilnjak. Orgulje su imale 35 registara, dva manuala, 2000 svirala. U to je vrijeme o. Pankracije Vupora bio orguljaš u franjevačkoj crkvi. Njegova je zasluga da su nabavljene nove orgulje. Nije bio zadovoljan s dvomanealnim orguljama pa je pomalo nabavljao registre za treći manual. Već 1934. orguljar Franc Jenko iz Ljubljane, koji je i postavio orgulje u crkvi, dodao je još jedan manual s devet registara, sadašnji drugi manual. Napravio je i novi tromanealni sviraonik, s dvije slobodne i šest stalnih kombinacija. Orgulje su bile pneumatske, Kegel Lade.

O. Pankracije nije još bio zadovoljan pa je sam dodao još šest registara koje je sam i napravio (zračnice, drvena i neka metalna svirala). Za vrijeme drugog svjetskog rata orgulje su bile manje oštećene od bombardiranja. Pankracije je dodao još neke registre, tako da je u Samostanskoj kronici zabilježeno da orgulje imaju 60 registara. O. Pankracije je bio premješten iz Zagreba u Varaždin i neke registre iz Zagreba prenio u Varaždin, jer se nisu uklapali u zagrebačke orgulje. Prije posljednje obnove, orgulje su imale 51 registar. Bila je potrebna obnova orgulja, jer se u sviralama još nalazila žbuka od bombardiranja, mješčići su dotrajali, mnogi prenosni vodovi su bili prekinuti, mjeħ je dotrajao. Orgulje su slabo svirale, a zvuk je kasnio.

Obnova orgulja

1983. godine pristupilo se detaljnoj obnovi cijelih orgulja. Radove je izvodio o. Antun, sadašnji orguljaš

u franjevačkoj crkvi, uz stručni savjet tvornice orgulja FRANCESCO ZANIN iz Udina. U izvođenju radova poamgala su braća samostana i sami vjernici. Demontiranje orgulja predvodio je Marko Pavlinić, zagrebački orguljar. Stari mjev je zamijenjen sa šest manjih mjehova koji su nparavljeni po nacrtu Marka Pavlinića. Tim brojem mjehova omogućen je različiti pritisak zraka u svakom manualu, pedalu i rejlima.

Sva svirala su očišćena, a drvena su i premazana zaštitnim sredstvom. Prospekt od kositra, očišćen je i poliran. Promijenjeni su svi mješčići, pregledane i popravljene zračnice, nabavljen je još jedan ventilator i postavljeni elektromagneti na registrima i rejlima. Novi sviraonik na koru ima 73 numerirane registarske pločice i 7 pločica za anuliranje jezičnjaka, tri manuala (Do 1 — sol 6), radijalan pedal sa 32 tipke (Do 1 — sol 3), zvučnih registara 52, mehaničkih 18, 6 slobodnih kombinacija, 7 stalnih kombinacija. Orgulje je intonirao i naštimao orguljar Zanin. Promijenjena je dispozicija u želji da se na taj način dade orguljama određeni stil. Zbog toga su neki registri izbačeni i dodani novi:

- I manual — Decima seconda 2'2/3
 - II manual — Quintadecima 2'
 - III manual — Quintadecima 2'
 - Pedal — Ripieno 2 file i Tromba 4'
- Orgulje imaju 3400 svirala.

Dispozicija orgulja sada izgleda ovako:

Prvi manual (GO)

1. Principale 8'
2. Ottava 4'
3. Duodecima 2' 2/3
4. Quintadecima 2'
5. Ripieno 4 file
6. Bordone 16'
7. Principale dolce 8'
8. Tappato 8'
9. Flauto 8'
10. Flauto 4'
11. Silvestre 2'
12. Cornetto 3 file
13. Salicionale 8'
14. Gamba 8'
15. Concerto viole 8'
16. Tromba 8'

Drugi manual (Pos)

17. Tremolo
18. Principale 8'
19. Ottava 4'
20. Duodecima 2' 2/3
21. Quintadecima 2'
22. Cembalo 2 file
23. Terza 1' 3/5
24. Voce umana 8'
25. Flauto 8'
26. Bordone 8'
27. Portunal 8'
28. Flauto camino 4'
29. Flauto traverso 4'
30. Salicionale 8'
31. Oboe 8'
32. Tremolo

Spojevi (accoppiamenti)

33. Unione I/P
34. Unione II/P
35. Unione III/P
36. Acuto I/P
37. Acuto II/P
38. Acuto III/P
39. Unione II/I
40. Unione III/I
41. Acuto I
42. Acuto II/I
43. Acuto III/I
44. Unione III/II
45. Grave II
46. Acuto II
47. Grave III/II
48. Acuto III/II

Treći manual (Recitativo)

49. Grave III
50. Acuto III
51. Principale 8'
52. Ottava 4'
53. Quintadecima 2'
54. Ripieno 3 file
55. Bordone 16'
56. Flauto di bosco 4'
57. Tappato 8'
58. Fugara 4'
59. Nazardo 2' 2/3
60. Flauto 2'
61. Voce celeste 8'
62. Viola 8'
63. Clarinetto 8'
64. Tremolo

Pedal (Pedale)

65. Principale 16'
66. Gran quinta 10' 2/3
67. Basso 8'
68. Ottava 4'
69. Ripieno 2 file
70. Violone 16'
71. Subbasso 8'
72. Posauna 16'
73. Tromba 4'

Ukidači (Annullatore)

- Annulatore Tromba al I
- Annulatore Oboe
- Annulatore Clarinetto
- Annulatore Posauna
- Annulatore Tromba al Ped.
- Annulatore gravi
- Annulatore acute
- Fiksne kombinacije
- (Combinazioni fisse)
- Fondi
- Ance
- Ripieni I, II, III, Ped., uniti
- Tutti
- Combinazioni libere — sei

Slobodne kombinacije — 6

Posebna novost nakon obnove orgulja jest dvo-manualni sviraonik ispred glavnog oltara. To je djelo o. Antuna i ing. elektr. Josipa Pleška. Sviraonik je zamišljen za liturgijsku upotrebu. Obuhvaća dva manuala, prvi i treći manual od cijelih orgulja i pedal, crescendo i žalužije, želeći tako na neki način dočarati prvotni izgled Kaufmannovih orgulja iz Music-Halla. To se ne podudara u potpunosti, jer su neki registri dodani i promijenjeni.

Obnova je trajala punih dvije i pol godine, ali se isplatilo ulagati truda i čekanja, jer su sada doista dotjerane u svojoj tehničkoj funkcionalnosti i intonaciji.

BILJEŠKE

¹ Ugovor sa Sebastijanom Andrijom Wallensteinom o gradnji novih orgulja u franjevačkoj crkvi na Kaptolu iz 1708. god.

² Usp. L. ŠABAN, *Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj*, Posebni otisak iz Rada 385, str. 15—17; i *Sv. Cecilija*, god. VIII, 1914., str. 81.

³ ŠABAN L., *već navedeno djelo*, str. 17 ... navodi da su Wallensteinove orgulje stajale u franjevačkoj crkvi sve do dvadesetih godina našeg stoljeća. Iz samostanske Kronike, usmenog svjedočenja i drugih dokumenata (npr. *Sv. Cecilije*, 1932., XXVI, str. 37 i 151.) se jasno vidi da još 1903. nema tih orgulja. Zamijenile su ih nove, Dobnikove iz 1903. god. isto sa 12 registara.

⁴ Knjiga »Sjednice samostanskog diskretorija«, (Conferentiae discretorii conventus zagrabiensis), godine 1856 — 1952., str. 56.

⁵ ŠABAN L., *Navedeno djelo*, str. 17. navodi da su sadašnje orgulje u franjevačkoj crkvi kupljene u dvorani Music-Hall djelo tvornice orgulja Heferer, što nije točno. Do razilaženja tvrdnji došlo je zbog oskudice dokumenata.